

УДК [394.014:299](477)

ВПЛИВ НЕОЯЗИЧНИЦЬКИХ КОНСТРУКТІВ НА УЯВЛЕННЯ МОЛОДІ

У даній статті аналізуються способи саморепрезентації українських неоязичників у інформаційному просторі країні на прикладі літератури, мистецтва, ЗМІ та Інтернету. Здійснена спроба дослідити вплив неоязичницьких конструктів на уявлення молоді про минуле й етнічну традиційну культуру.

Ключові слова: неоязичництво, саморепрезентація, конструкт, традиційна культура

Своїм достатньо широким поширенням в Україні, процес якого почався з кінця 1980-х років і триває по сьогодні, неоязичництво в усіх своїх формах завдячує передовсім молоді. Оскільки радянська ідеологія не здатна була забезпечити її світоглядні та етичні шукання, а новопостала національна держава свою ідеологію так і не виплекала, молоді громадяни звернули й продовжують звертати погляд до ідейних альтернатив, які їм пропонує оточуючий інформаційний простір.

Дана стаття присвячена тому, як українські неоязичники (рідновіри) репрезентують себе у цьому самому українському інформаційному просторі (на прикладі літератури у книгарнях, субкультурного мистецтва, ЗМІ, Інтернету тощо) і як цей простір засвоює, інтерналізує неоязичницькі концепти, формуючи під їхнім впливом уявлення молоді передовсім про етнічну культуру, її символіку та буття.

У попередніх дослідженнях ми згадували про необхідність розуміння того, що українські неоязичники вміють не тільки видобувати інформацію з цілком адекватних історичних джерел, але й поширювати її, вживлювати певні кліше і власні конструкти [14, с. 66]. Абсолютно невивченою залишається міра присутності в українському інформаційному просторі неоязичницької за походженням інформації, ідей та кліше, – а саме ця присутність вплив, який здійснюють неоязичницькі конструкти на суспільну свідомість. У даній статті ми спробуємо за наявним колом джерел (здебільшого експериментальних за своїм характером) *окреслити неоязичницьку присутність у різних сферах інформаційного простору*, відкритого й відвідуваного громадянами України. Однак варто зауважити, що, по-перше, ми не маємо змоги окреслити історичні трансформації даної присутності, хоча і спробуємо простежити її динаміку за останні шість років (2008-2014 рр.); по-друге, неможливо об'єктивно визначити міру сприйнятої та інтерналізованої інформації довільними реципієнтами, однак ми спробуємо дослідити перспективи такої інтерналізації (без прив'язки до конкретних джерел інформації).

Почнемо з дослідження, яке ми здійснили на базі книжкових магазинів м. Одеси у січні-лютому 2014 р. Його метою було ви-

явити, яка неоязичницька чи «навколонеоязичницька» література присутня на їхніх полицях і в якій кількісній мірі (буквально: у скількох магазинах вона є і який її асортимент). Для дослідження було обрано 39 книжкових магазини у різних районах міста (більше $\frac{3}{4}$ книгарень населеного пункту загалом). Вся сукупність літератури, дотична до неоязичницьких мотивів була поділена нами на 4 умовних групи (твори українських та неукраїнських неоязичників, твори навколоязичницьких «побічних течій» і навколоязичницька белетристика). Література хоча б однієї з цих категорій виявилась присутня у 31 магазині (у 8 не спостерігалась). Найбільш поширеними очікувано виявилась література III та IV категорії: твори О. Асова (О. Барашкова), В. Мегре, «Слов'яно-арійські веди» старовірів-інглінів; белетристичні твори Ю. Канігіна, О. Буровського, М. Савінова, Л. Прозорова тощо. Твори провідників українського рідновірства були знайдені у 7 книгарнях, російського – у 8. Достатньо велика кількість примірників даної літератури (усіх категорій) оздоблена легко впізнаваною *символікою* (наприклад, червоним «коловоротом»), що в буквальному сенсі семіотизує дані сегменти інформаційного простору, подібно до тактики «брендизації», поширеної в маркетингу. У цьому ракурсі дослідження вбачаємо перспективним проведення повторного моніторингу через 1-2 роки, а також аналіз того, наскільки ці книжки продаються (наскільки вони «популярні»).

Серед «навколонеоязичницької» літератури, до якої можна віднести історичну художню белетристику й белетризовані публіцистичні твори, які так чи інакше торкаються провідних неоязичницьких мотивів (міфів етногенезу, обґрунтування локалізації й трайбалізму, сюжетів хрещення Русі та його наслідків тощо), можна виокремити приклади власне неоязичницької прози та поезії. На особливому місці серед неї знаходиться творчість письменника І. І. Білика (1930-2012), яка також передусь оформленню української неоязичницької субкультури, однак справила на неї вагомий вплив. Йдеться, передовсім, про романи «Меч Арєя» (1972 р.) та «Похорон богів» (1986 р.), які достатньо близькі по духу неоязичницькій міфології (в них, наприклад, згадуються «косаки-русини» під V ст.н.е. [4, с. 26-27], «Хоре [Хорс] як пота-

ємне ймення Дажбога-Сонця» [5, с. 169] тощо). Легенда про «меч Арея», втілена у пісні В. І. Лютого, стала неофіційним гімном цього руху в Україні.

Сучасні представники неоязичницького художнього слова в Україні, а до них можна віднести Дана Береста, Яруна Мотронюка, Живосила Лютого, Богумира Миколаїва, обмежуються здебільшого поезією (на відміну від Росії, де наявні також достатньо високо тиражовані неязичницькі прозаїки). Через відсутність належної матеріальної бази для видання друкованих збірок головним способом поширення їхньої творчості стає Інтернет [9; 20].

На необхідності застосування Інтернет-джерел при дослідженні неоязичницького руху вже наголошували деякі аналітики [6], а Г. М. Стоянова у своїй статті про репрезентацію етнічності у соціальних мережах пише: «Сервіс соціальних мереж є найбільш функціональним засобом для формування різних видів ідентичності, в т.ч. етнічної» [15, с. 81]. Два роки тому нами було здійснена спроба утворення сайтографічної джерельної бази для вивчення українського неоязичницького руху [22], серед якої інформаційну присутність неоязичників безпосередньо відображаються дві виділені нами категорії:

1) Веб-сайти неоязичницьких течій (конфесій), громад, організацій. За два роки були видалені сайти «Собору Дажбожого віри» та «Собору українських звичасвих громад», однак Інтернет-ресурси інших неоязичницьких течій працюють та розвиваються. Спостерігається переніс Інтернет-активності з окремих веб-сайтів до соціальних мереж (передовсім «Вконтакте.ру», меншою мірою – до «Facebook» та «Однокласники.ру»), де рідновірські громади мають змогу не тільки систематично поширювати інформацію, але і планувати організацію власних заходів.

2) Популярні портали (до яких відносяться, наприклад, «Народний оглядач», <http://ar25.org>, та «Національний портал Аратта», <http://aratta-ukraine.com>), особисті веб-сайти окремих прихильників.

Соціальні мережі дають неоязичникам надзвичайно широкі можливості для поширення та вживлення у суспільну свідомість власних конструктів. Так, серед найбільших українських неоязич-

ницьких спільнот мережі «Вконтакте.ру» у «Автентичній Україні [Епіцентрі Язичництва]» (<http://vk.com/authentica>) на момент 14.09.2014. нараховується 11700 учасників, а в спільноті «[Рідновіри]» (<http://vk.com/ridnoviry>) – 4000 учасників, причому в обох випадках спостерігається тенденція до зростання.

Усвідомлення рідновірами важливості Інтернет-ресурсів простежується в тому, що новоутворений у 2012 р. неоязичницький проект «КРУК» почав (і на даний момент цим і обмежив) діяльність зі створення власного веб-сайту (<http://kruk.ucoz.ua>), а також у розгортанні внутрішнього конфлікту в ОРУ довкола дочірнього веб-сайту (точніше, самого домену) <http://svarga.kiev.ua> у тому ж році.

Найцікавіше і найактуальніше питання в рамках теми про поширення неоязичницьких конструктів стосується запитів у найбільш популярних пошукових мережах (Google, Yandex, Rambler тощо), які отримують спрямування на Інтернет-ресурси, що містять інтерналізовані рідновірські кліше і, відповідно, зумовлюють споживання непідготовленим шукачем інформації у відповідній трактовці. Тут можна провести безліч експериментів, щоразу виходячи на нові послідовності запозичень та інтерналізації. Достатнім прикладом, на наш погляд, є запити у сервісі «Google-Зображення», присвячені слов'янським богам в цілому або окремо. Нерідко у відповідях на подібні запити можна знайти і картини українського художника-рідновіра В. Крижанівського, який створив цілу серію образів на тему слов'янського пантеону.

Сферою української неоязичницької субкультури, яка виходить далеко за межі Інтернету є музика. Музичною пропагандою рідновірських ідей, особливо сприйнятливою для молодіжної аудиторії, в Україні займаються такі прибічники напрямку pagan-metal і рок-гурти, як «Drudkh», «Dub Buk», «Kroda» «Natural spirit» «Nokturnal mortum», «Вогнесміх», «Говерла», «Перунів цвіт» «Реанімація», «Сварга», «Тінь сонця» і «Чур». Окрему групу складають також гурти, які належать до субкультури скінхедів і займаються більше пропагандою націонал-соціалістичних поглядів, про що можна судити з текстів їхніх пісень та інтерв'ю учасників [3; 16]: «Русич», «Сейтар», «Сокира Перуна», «Чиста

криниця». Молодь і є тією віковою (а до певної міри і соціальною) категорією, до якої спрямований цей напрям присутності. Музиканти самі відзначають відносно велику кількість молоді публіки на концертах і поступове зростання кількості шанувальників [11]. У Харкові близько до зимового сонцестояння вже понад 10 років проходить фестиваль неоязичницької музики «Коловорот», а у першому кварталі 2014 р. в Одесі було заплановано три та відбулося два концерти прорідновірських гуртів – «Реанімації» [19], «Тіні Сонця» [1] і «Natural spirit», причому афіші та назви усіх містять виразно язичницьке смислове навантаження.

Сприятливим ґрунтом для саморепрезентації рідновірів є популярна в наш час фестивальна культура, зокрема численні «етнофестивалі». Назви таких із них, як «Світовид» (фольклорний фестиваль у м. Переяслав-Хмельницький), «Трипільське коло» (м. Ржищів), вже містять в собі потужний потенціал неоязичницьких впливів. Серед неоязичницьких течій організацією власних фестивалів займається РВ СРВ, – це «Купальський вінок» (проводився у 2008-2012 рр.), «Перунів полк» (зі щорічного військово-спортивного табору перетворився на фестиваль у 2009 р. і проводився ще 3 роки), «Золотий вік» (проводився 2011 р.), «Сва-Слава» (проводиться щорічно з 2005 р.). Неоязичницька присутність на «етнофестивалях», по-перше, підтверджує їхні претензії на практичну реконструкцію саме етнографічної селянської культури, а по-друге, встановлює асоціативні зв'язки між неоязичницькими концептами і етнічною культурою, що її намагаються оживити на подібних заходах.

В останні роки значно позвавилось висвітлення діяльності рідновірського руху в українських ЗМІ, причому у найпопулярніших – центральних телеканалах та Інтернет-виданнях. Найбільше це торкається телеканалів «1+1» та «СТБ», частково ТРК «Україна» (проект «Портрет нації») «К-1» (фільм «Арійський стандарт»). Зокрема, у форматі новин на першому з них фігурували повідомлення про «духовний центр» РВ СРВ у с. Раштівці (29.08.2008), святкування Купайла ОРУ (24.06.2010), встановлення кумира Перуна на Старокиївській горі поблизу Національного музею історії України (обидва рази – 24.08.2010 і 20.07.2013), а також де-

монтаж другого із них (21.07.2013). Взимку 2013-2014 рр. увага українського суспільства була прикута до подій на Майдані Незалежності в м. Київ. Рідновіри з київських громад «Православ'я» та «Квітка папороті» майже щодня проводили свої обряди в районі наметового містечка, а згодом і вул. Грушевського [7; 10], тож мали змогу задекларувати свою присутність в буквальному сенсі. Сюди ж відноситься проязичницький імідж добровольчого батальйону «Азов», яки бере участь в АТО [25]. Потрібно зазначити, що проблеми, пов'язані зі сприйняттям рідновірського руху в ЗМІ у загальних обрисах вивчалися І. Г. Огороковою [18].

Цікаві приклади можна побачити у навчальній та довідниковій літературі. Зокрема, підручник з української етнології авторства Б. Савчука не тільки називає «українське» язичництво «найбільш гармонійним релігійним світобаченням», але й запозичує з рідновірської літератури історіософську періодизацію та етимологію слово «православ'я» (!) [21, с. 466, 479]. Довідникове видання «Українська міфологія», складене В. Войтовичем, містить не тільки опис неоязичницьких за походженням [24] понять Прази, Яви та Нави, але й зображення давньослов'янських богів, оздоблені рідновірськими уявленнями, а також посилання на твори В. Шаяна як на джерело [8, с. 325, 393, 613, 615]. Нарешті, суто рідновірськими за походженням символами й концептами рясніють два підручника з української літератури для 5 класу, видані у 2013 р. В одному з них можна побачити витяги з неоязичницьких молитов й картину В. Крижанівського «Сварог» [2, с. 11]; в іншому – багато картин В. Королькова й Б. Ольшанського, присвячених окремим слов'янським богам, тексти із компіляції (?) І. Р. Кіреєвського [12], а також червоний «коловорот», один із провідних символів рідновірського руху [13, с. 15-18].

Неоязичницьку присутність в українському інформаційному просторі репрезентує також і *культура тіла* українських рідновірів, яка досі не ставала предметом наукового аналізу: татування у поєднанні із зачісками та одягом стають конотатами, що позначають релігійно-ідеологічну приналежність. Сюди ж можна віднести зразки «вуличної» семіотики: графіті й сучасні різновиди пропаганди використовуються неоязичниками для означення власної присутності.

З усіх наведених вище прикладів можемо констатувати, що рідновірський рух в Україні більше, ніж за 20 років спромігся утворити власну субкультуру. Попри те, що кількісна присутність даного руху в українському інформаційному просторі є мізерною, чітко спостерігається тенденція до розширення, залучення відносно нових засобів саморепрезентації (культура тіла, «вулична» пропаганда, освоєння електронних пошукових мереж). Найкраще українські неоязичники представлені у мережі Інтернет, що є в тому числі наслідком їхнього переважно міського поширення. Разом з тим, присутність неоязичницьких концептів у довідникових та навчальних (як для середньої, так і для вищої школи) виданнях нашо́вхує на думку про необхідність сприйняття даного руху в якості достатньо серйозного фактору сучасного етнокультурного дискурсу в Україні.

Тепер досить стисло ми спробуємо окреслити, наскільки це взагалі можливо, чи сприймає і як сприймає український соціум (і передовсім молодь) неоязичницькі практики і концепти. Безумовно, роздуми такого плану є експериментальними, а результати не можуть задовольнити суворого академічного аналізу. Втім, в умовах категоричної нерозробленості даної теми вважаємо такі перші кроки допустимими.

Перш за все, потрібно зауважити, що представники українського соціуму – як неоязичники (донори концептів), так і оточуючі громадяни (їхні реципієнти) – є людьми, відірваними від традиційної культури етносу, соціальний і культурний досвід яких не несе відповідної вербальної та невербальної спадщини, котра транслиувалася сільською культурою впродовж століть. Не маючи спеціальних теоретичних знань у цій сфері, лєво́ва до́ля неоязичників сприймають власні практики як традиційні, хоча лідери рідновірського руху подеколи й декларують відмінність сучасного язичництва від автентичної дохристиянської віри [17, с. 411-413].

Що стосується інших представників української молоді, то для аналізу їхніх уявлень ми провели анкетування, відбір респондентів при якому здійснювався з великою долею випадковості: нам не повинно було бути відомо, чи знає респондент щось про існування неоязичництва як явища. Таким чином було опитано 31

людину у 8 містах України та м. Рибниця ПМР віком загалом від 17 до 40 років (вікова група 18-25 років переважає) з приблизно рівним співвідношенням статей. Більше половини опитаних – студенти; усі опитані користуються мережею Інтернет.

Дві третини опитаних відповіли, що знають про існування неоязичників, хоча ступінь інформованості й самі уявлення про них різняться: від «щось про них чула» до «маю серед них знайомих». Цікавою особливістю є уявлення про сучасних язичників як про відлюдників, що живуть «десь у лісах / високо в Карпатах, відмовившись від благ цивілізації», що спостерігається у трьох випадках. Більшість опитаних, які розкрили свою ствердну відповідь, також вважають практики неоязичників *традиційними*, фактично тотожними «звичаям предків». Лише один опитаний вказав на «традиційність і псевдотрадиційність» практик і ще двоє – на «сектантський характер» рідновірства.

Разом з тим, 1) 25 опитаних знають про «Велесову книгу»; 2) більше половини вважає, що «раніше люди жили в гармонії з природою» (датування цього «раніше» різняться: від палеоліту до «90-х років XX ст.»); 3) менше половини вважає, що «раніше люди були більш моральними» (частина подає роздуми стосовно того, що «і раніше, і сьогодні є люди як моральні, так і аморальні», «моральні цінності просто сильно змінилися»); 4) 25 (увага: більше, ніж знають про існування рідновірів) опитаних вважають «традиційними слов'янськими символами» стилізовані свастики і «коловорот», суто рідновірський витвір, зокрема; 5) половина опитаних в якості «традиційного слов'янського одягу» назвала варіанти, вельми далекі від дійсно традиційного, зате рясно оздоблені неоязичницькою символікою або ті, що «просуваються» деякими неоязичниками в якості автентики.

Незважаючи на мізерну репрезентативність вибірки, можемо зробити деякі висновки з дослідження: найлегше українська молодь засвоює концепти неоязичницької символіки, в тому числі й «коду» одягу, тим більше, що актуальний життєвий досвід не завжди дозволяє мати знання про реально автентичний одяг українців та слов'ян взагалі. Ми можемо стверджувати, що в цьому напрямку концепти українських неоязичників впливають на уявлен-

ня загалу про традиційну культуру. Крім того, складні соціальні, економічні, культурні умови початку ХХІ ст. створюють у молодшої частини населення стійке уявлення про те, що «раніше було краще», відтак тягне за собою цікавість до минувшини (що може виражатися як у трансляції радянських міфів, так і у зверненні до архаїчних та неоархаїчних концептів). Чи будуть рідновірські концепти затребувані соціумом для розв'язання кризи на рівні індивідуальної свідомості – питання відкрите, але ствердна відповідь на нього все ж вимальовується: по-перше, через поширення самого явища неоязичництва, по-друге, через те, що свідомість, що переживає кризу, часто розташовує «світле минуле», сповнене гармонії та моралі, в рамках домодерного або ж і дохристиянського відтинку історії. Чи вважає сама ця свідомість можливим подолання «розриву» з цим минулим і чи прагне вона його – ось ще одне питання, яке вже підіймається деякими філософами [23].

Список використаної літератури та джерел

1. 12.04. «Тінь Сонця» в N.A.S.H. Underground [Електронний ресурс] / Вконтакте.ру [сайт]. – URL: http://vk.com/ts_odesa_12_04 (дата звернення: 14.09.2014).
2. Авраменко О. М. Українська література: підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закладів. – К., 2013. – 288 с.
3. Арсеній Білодуб: «Наша воля таки вирветься назовні!» // Персонал Плюс. – К., 2006. - № 49 (200). – С. 7
4. Білик І. І. Меч Арєя. – К.: Веселка, Такі справи, 2003. – 359 с.
5. Білик І. І. Похорон богів. – К.: А.С.К., 2005. – 480 с.
6. Васильєв М. Неоязичество на постсоветском пространстве [Електронний ресурс] / Русский архипелаг [сайт]. – URL: http://www.archipelag.ru/ru_mir/religio/novie-identichnosti/heathenism/neo-heathenism (дата звернення: 14.09.2014).
7. Відзначили 105 річницю С. Бандери урочистим Богосланням на Євромайдані [Електронний ресурс] / Об'єднання рідновірів України [сайт]. – URL: <http://www.oru.org.ua/index.php/component/content/article/400--105-.html> (дата звернення: 14.09.2014).

8. Войтович В. Українська міфологія. – К., 2002. – 664 с.
9. Дан Берест [Електронний ресурс] / Православи («Антія-Русь-Україна») [сайт]. – URL: <http://pravoslavu.narod.ru> (дата звернення: 14.09.2014).
10. Загальне для всіх нас – це Україна: рідновіри проводять свої славлення на Майдані [Електронний ресурс] / Релігійно-інформаційна служба України [сайт]. – URL: <http://risu.org.ua/ua/index/exclusive/reportage/54683/> (дата звернення: 14.09.2014).
11. Записано зі слів вокаліста гурту «Реанімація» Хотячука Д., 1982 р. нар., м. Одеса.
12. Киреевский И. Р. Мифы древних славян. – Харьков: : КК «Клуб семейного досуга», 2006. – 240 с.
13. Коваленко Л. Т. Українська література: підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закладів. – К., 2013.
14. Кузнецов В. А. Методики і особливості дослідження неоязичницького руху // Матеріали 68-ї звітної студентської наукової конференції історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова – Одеса, 2012. – С. 64-68.
15. Кузнецов В. А. Сайтографія українського неоязичництва: до питання джерелознавства // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – 2012. - № 24 (176). – С. 147-153.
16. Лірика [Електронний ресурс] / Чиста криниця [сайт]. – URL: <http://krynysya.org.ua/index.php/ua/liryka> (дата звернення: 14.09.2014).
17. Лозко Г. С. Пробуджена Енея. Європейський етнорелігійний ренесанс. – Харків: Див, 2006. – 468 с.
18. Огорокова І. Г. Сприйняття неоязичництва українським суспільством // Наукові записки історичного факультету ЗДУ. – Вип. XXXI. – Запоріжжя, 2011. – С. 269-275.
19. «Реанимация»: клуб Огни, 22 февраля [Електронний ресурс] / Вконтакте.ру [сайт]. – URL: <http://vk.com/event64021376> (дата звернення: 09.02.2014).
20. Рідновірська поезія [Електронний ресурс] / Об'єднання рідновірів України [сайт]. – URL: <http://www.oru.org.ua/index.php/component/content/article/294-ridnovirska-poezija.html> (дата звернення: 14.09.2014).

21. Савчук Б. Українська етнологія. – Івано-Франківськ, 2004. – 559 с.
22. Стоянова Г. Репрезентация этничности в социальных сетях: конструирование реальности и идентичности (на примере этнических групп Одесщины) // Постфактум: історико-антропологічні студії. - № 1: Єдність у різноманітті стратегій та практик. – Одеса, 2013. – С. 72-82.
23. Шевцов С. П. Философия неоархаизма // Докса. Зб. наук. праць з філософії та філології. – Вип. 8. – Одеса, 2005. – С. 248-258.
24. Шиженский Р. В. «Явь, Правь и Навь» как религиозно-философские основы славянского неоязычества [Електронний ресурс] / Слов'янська духовна течія «Великий вогонь» [сайт] – URL: http://ogin.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=29:l-r-&catid=3:2009-11-01-23-08-24&Itemid=8 (дата звернення: 14.09.2014).
25. Языческий батальон «Азов» [Електронний ресурс] / Youtube [сайт]. – URL: <http://www.youtube.com/watch?v=SAJRdozlrV0> (дата звернення: 14.09.2014).

Долгочуб В.

Влияние неоязыческих конструкторов на представления молодёжи

В данной статье анализируются способы саморепрезентации украинских неоязычников в информационном пространстве страны на примере литературы, искусства, СМИ и Интернета. Сделана попытка исследовать влияние неоязыческих конструкторов на представления молодёжи о прошлом и об этнической традиционной культуре.

Ключевые слова: неоязычество, саморепрезентация, конструктор, традиционная культура.

Dolgochub V.

**The influence of the Neopagan constructions on the youth`s
representations**

This article analyzes ways of Ukrainian Neopagans autorepresentation in the information space of the country on examples of the literature, arts, media and Internet. The author makes an attempt to explore the influence of the Neopagan constructions on the youth`s representations about the past and ethnic traditional culture.

Keywords: Neopaganism, autorepresentation, construction, traditional culture.